

Нечуй-Левицький Іван Семенович

Життя та творчість

ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ
(1838—1918)

Іван Семенович Левицький народився в містечку Стеблеві, тепер Корсунь-Шевченківського району на Черкащині в родині священика 25 листопада 1838 р. Перші знання отримав від батька, який навчав грамоті селянських дітей. У 1845р. майбутній письменник розпочав навчання в дядька Є. Трезвинського, вчителя Богуславського духовного училища, а 1847р. вступив до Богуславського духовного училища. По закінченні у 1853 р. Богуславської бурси він вступив до Київської духовної семінарії.

Після духовної семінарії вчителював у Богуславському духовному училищі.

У 1861 р. І. Левицький вступив до Київської духовної академії, закінчивши її дістав призначення на посаду вчителя російської словесності в Полтавській духовній семінарії.

Перша повість "Дві московки" була написана в 1866р. Письменник переїхав до Каліша, де працював учителем гімназії. У 1867 р. він перевівся на педагогічну роботу в Седлець.

За сприяння Пантелеймона Куліша у львівському журналі "Правда" у 1868 р. під ім'ям Іван Нечуй були надруковані повісті "Дві московки", "Причепа", оповідання "Рибалка Панас Круть".

Наступного року вийшло оповідання "Рибалка Панас Круть". І. Левицький подорожував Швейцарією, а 1873 р. переїхав на педагогічну роботу до Кишинева.

У 1874 р. у Києві видано збірку творів, куди увійшли роман "Хмари", оповідання "Не можна бабі Парасці вдержатись на селі", "Запорожці".

У 1876р. написані повісті "Микола Джеря", "Бурлачка", 1878р. — повість "Кайдашева сім'я".

1880р. І. Левицький відвідав могилу Т. Шевченка, написав про нього нарис. Наступного року була створена повість "Старосвітські батюшки та матушки". У 1884 р. письменник виїхав на лікування в Карпати, написав оповідання "Чортяча спокуса". У зв'язку з постійним наглядом поліції І. Левицький змушений залишити педагогічну діяльність і переїхати в 1885р. до Києва.

Протягом 1886—1893 рр. ним створені повість "Пропащі" легенда "Скривджені й нескривджені", повість "Над Чорним морем", оповідання "Афонський пройдисвіт", нарис "Українські гумористи і штукарі", повість "Навіжена", оповідання "Вітрогон", повість "Поміж ворогами".

Історичний роман "Князь Єремія Вишневецький" (вперше надрукований у Харкові 1932 р.) був написаний у 1896—1897 рр., водночас були надруковані повість "Не той став", оповідання "Старі гультяї".

У 1903р. створені повісті "Неоднаковими стежками", "На гастролях в Микитянах",

оповідання "Гастролі", 1906р. — написані стаття "Українська поезія", оповідання "Київські прохачі", нарис "На Дніпрі" та інші. У 1908р. — оповідання "Біда бабі Парасці Гришисі", "Біда бабі Палажці Солов'їсі" (надруковані 1909 р.)

Протягом 1910—1914 рр.. І. Левицьким створені оповідання "Вольне кохання", "Телеграма до Ірицька Бинди", нариси "Сільська старшина бенкетує", "Апокаліпсична картина в Києві", "Мар'яна Погребнячка й Бейліс", "Уривки з моїх мемуарів і згадок".

Письменник помер 15 квітня 1918р. у Києві, похований на Байковому кладовищі.

У Стеблеві 1960 р. відкрито літературно-меморіальний музей письменника.

І хоча творча спадщина І. Нечуя-Левицького нараховує не один том, візитною карткою письменника стала повість "Кайдашева сім'я", вперше надрукована 1879 року в десяти номерах львівського журналу "Правда". У тому ж році повість вийшла у Львові окремою книжкою. Автор двічі звертався до царської цензури, але дозволу надрукувати твір у Росії не одержав. Лише 1886 року було дозволено надрукувати "Кайдашеву сім'ю" з деякими змінами. Цензурі не сподобались початок і кінцівка твору, адже в першій редакції повість розпочиналася не нейтральним описом красот природи, а прозорим порівнянням славного козацького минулого України з сучасною авторові дійсністю: "Вся Канівщина од самого берега Дніпра вкрита крутими горами, але ніде нема таких крутих та густих гір, як на полуденній стороні Канівщини, де річка Рось наближається до Дніпра, де вона прорізує гори... Глянеш з корсунських гір, славних битвами Богдана Хмельницького, і по обидва боки Росі земля ніби схопилась пухирями та бульками, ніби вона кипіла, клекотіла і тільки що простигла...

Скрізь понад Россю стоять круті пари, як висока покрівля хат... На тих горах скрізь стримлять козацькі могили, куди тільки кинеш оком. Ввесь край ніби якесь здорове кладовище, де похований цілий народ, де під безяїчними могилами похована українська воля. Вся країна без лісу, гола, спустошена". Такі думки, зрозуміло, не могли сподобатись цензурі.

Друга редакція завершується тим, що груша всохла і між сім'ями настав лад. А в першій редакції груша продовжувала розростатись, провокуючи все нові й нові сутички між Кайдашами. Нещадному винищенню підлягли ті місця твору, в яких пиємен: ник висміював ченців, попів і церкву. Отже, внаслідок компромісу з цензурою з тексту було вилучено 25 уривків.

За жанром "Кайдашева сім'я" — це соціально-побутова сатирично-гумористична повість, в якій змальовується життя українського села в перші десятиріччя після скасування кріпацтва. Повість вийшла майже через два десятиріччя після реформи 1861 року й висвітлювала злободенні для того часу проблеми: злиденне життя селян, непомірні податки, руйнування патріархального устрою села, темноту й забитість селян, яких внаслідок їхньої неосвіченості й недосвідченості в громадських справах було легко обдурити, підкупити й роз'єднати, як це сталося в історії з жидом Берком. Важливою проблемою було і пияцтво селян, відсутність культурного, духовного дозвілля. Разом з тим І. Нечуй-Левицький звернувся у своїй повісті і до питань одвічних: добра й зла, кохання, сімейних стосунків, взаємин батьків і дітей, проблеми

людської гідності та свободи, віри в Бога, моралі та авторитету в громаді. Слід також додати, що реалістичності твору додає той факт, що окремі персонажі твору мали прототипів. Наприклад, прототипами Кайдашів була сім'я Мазурів із села Семигори, яка була відома на весь повіт постійними сварками, бійками і колотнечами, мали Мазурі й реальних багатих сватів — Довбушів.

Вперше з Кайдашами ми зустрічаємось за роботою: Омелько майструє в повітці, а сини Лаврін і Карпо на току поправляють місця для стіжків, стара Кайдашиха порається в хаті. Тобто перед нами звичайна селянська родина. Ситуація починає загострюватись після того, як Карпо одружується з Мотрею. Бо Кайдашиха сподівається, що з приходом у дім невістки може вже й відпочити на старість, але запальна ("серце з перцем") Мотря не збирається ставати наймичкою. До того ж поява молодій сім'ї викликала суперечки між батьками й дітьми за власність, розбудила егоїстичні інстинкти та пристрасті героїв. Звідси й розпочинаються конфлікти між Кайдашихою та Мотрею, поступово до "воєнних дій" втягуються чоловіки: Кайдаш і Карпо, а після одруження Лавріна з Малашкою конфлікт стає нескінченним.

Стосунки в родині Кайдаша пояснюються не лише особливостями характерів героїв, а й умовами, в яких живе село після скасування кріпацтва.

І. Нечуй-Левицький широко користується різними прийомами та засобами зображення комічного: від комічних сцен до образних специфічних висловів. Причому гумор має різні відтінки — від добродушного жарту до їдкої сатири. Читаючи "Кайдашеву сім'ю", ми з перших же сторінок бачимо, що гумор повісті породжений самим життям цієї родини, невідповідністю між великою енергією персонажів і дрібною метою, на: яку ця енергія витрачається. І. Нечуй-Левицький виявив себе великим майстром у доборі різноманітних і дуже влучних прийомів гумористичного зображення, наприклад: використання комічних ситуацій, сцен (Мотря з курячими яйцями в пазусі на горищі в Кайдашихи, помилкове залицання ченця до баби Палажки, поїздка Кайдашів на розглядини на Западінці тощо), вони нагадують народні анекдоти або навіть невеличкі інтермедії; широке вживання комічних діалогів (Карпо і Лаврін розмовляють про дівчат і вибір майбутніх дружин, розмова Кайдашихи з малими дітьми Балашів під час оглядин тощо); використання кумедних описів ("В хаті стало тихо, тільки борщ бризжав вряди-годи здоровими бульками, неначе старий дід гарчав, а густа каша ніби стогнала в горщику; підіймаючи затужавілий вершок угору..."); застосування контрасту або невідповідності між піднесеним, героїчним характером розповіді й тими дріб'язковими, нікчемними вчинками героїв, про які йдеться; вживання різних етилів мовлення ("Не чорна хмара з синього моря наступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину. Не сиза хмара над дібровою вставала, то наближалась до тину стара видроока Кайдашиха..."; "В тебе, Лаврін, молоко на губах не обсохло, а ти брехню завдаєш преподобним жонам"; "Пом'яни, господи, раба божого Омелька, та ті книжки, що в церкві читають: єрмолой, бермолой, савгірю і ще тую, що телятиною обшита... Хрест на мені, хрест на спині, уся в хрестах, як овечка в реп'яхах..."); вживанню незвичайних епітетів, смішних і дотепних словосполучень та елів ("видроока

Кайдашиха", "пані економша". Мотря тримала за пазухою "делікатний крам" — яйця; Кайдашиха вдарилася у Балашга об одвірок і зробила, на очіпкові "правдиві Западинці"; "свекрушище" тощо); введення автором у текст жартівливої народної пісні, при чому досить грубої, наприклад, спів Мотрі на зло лихій свекрусі; використання жартівливих народних прислів'їв, приказок фразеологізмів (Лаврін говорить Мотрі: "Хіба ж ми просилитвою курку на наше сідало? Чи шапку перед нею здіймали, чи що?"; у Мелашки, коли вона місила тісто, "дядьки з носа виглядають"; Кайдашиха запросила бабу-знахарку до хворого чоловіка, а та так загоріла на жнивах, що Маруся подумала: "Чорна, як сам чорт, ще перелякає мого чоловіка").

Говорячи про народний мовний колорит твору, слід окремо зазначити, що повість І. Нечуя-Левицького справедливо називають енциклопедією народознавства: настільки точно він описав побут української родини, красу народних обрядів, традицій, звичаїв, одягу, ремесел. Хоча при цьому письменник і не вдається до детального опису весілля, народин, хрестин, похорону. Це новий крок у розвитку української літератури, бо автор прагне дослідити психологію породженого пореформеною епохою селянина-індивідуаліста, засудити його егоїзм. "Кайдашева сім'я" — твір дуже цікавий та важливий своєю проблематикою. До головних проблем, безперечно, автор відносить проблеми виховання, взаємини батьків і дітей. Він з сумом констатує, що колишні патріархальні традиції покори та глибокої поваги до батьків поступово втрачаються українцями. З подачі старої Кайдашихи Лаврін і Карпо зневажають Кайдаша, не цінують його праці. Це пізніше призводить до того, що Карпо піднімає руку спочатку на батька, а потім і на матір. Так само не має поваги до старших і Мотря: гримаючи на рідну матір, вона вважає себе вправі кричати і на свекруху, і на свекра. Причиною цих трагічних наслідків автор вважає багаторічне кріпацтво, яке виховало в Кайдашисі облесливість у розмовах, фальшиву манірність, прагнення почванитись перед біднішим, зневагу до оточуючих, дріб'язковість, а в Кайдаші прагнення "топити" всі негаразди, у тому числі сімейні, в чарці. Молодше покоління також більше думає не про духовні цінності, а про можливість якнайшвидше розбагатіти. Тут також не останню роль грає суспільний лад, який привчає до думки, що вартість людини вимірюється розмірами її хати, городу, саду. А значить, гарні будь-які засоби збагачення. Головне — досягти своєї мети.

Творчість І. Нечуя-Левицького становить важливий етап у розвитку українського реалізму. Вона характеризується інтенсивними ідейно-естетичними пошуками письменника, порушенням злободенних соціальних і морально-етичних проблем. До появи повістей Нечуя-Левицького український читач був знайомий хіба що з прозовими творами Григорія Квітки-Основ'яненка та Марка Вовчка. Підхопивши все краще з їхніх традицій, автор "Миколи Джері" і "Кайдашевої сім'ї" замість оповіді, яка велася від імені героя, утверджує об'єктивно-епічну розповідь, що створювала ширші можливості для всебічного моделювання дійсності. Впадає в око така своєрідність його реалізму, як показ впливу соціального середовища на формування особистості. Утверджуючи високі моральні ідеали, письменник беззастережно осуджував ті соціальні умови, які

спотворювали, калічили сутність людини. У його повістях і оповіданнях завжди присутнє протистояння цільної особистості й здеморалізованих покручів, причому весь пафос творчості спрямований на утвердження духовно багатї людини. Рїзноманїтна темами й жанрами проза Нечуя-Левицького є яскравим свїдченням активного втручання українського письменства в суспїльне життя, його їдейно художнього "вирївнювання" з лїтературами їнших європейських народїв.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Романи "Причепа", "Хмари", "Князь Єремїя Вишневецький", "Гетьман Іван Виговський", повісті "Дві московки", "Микола Джеря", "Запорожці", "Кайдашева сім'я".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Погрібний А. Всевидаще око України — І. Нечуй-Левицький // Погрібний А. Класики. Не зовсім за підручником.— К., 2000.

2. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я: Посіб. для 10 кл./ Авт.-уклад. В.В. Паращїч— Х., 2000.

3. Власенко В.О. Художня майстерність І.С. Нечуя-Левицького.— К., 1969. 4. Міщук Р. Спївець душі народної.— К-, 1987.